

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТІНЬОВИХ ФІНАНСОВИХ ТРАНЗАКЦІЙ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ¹

Кузнєцова А. Я.,

доктор економічних наук,

професор, ректор

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи», м. Київ

вул. Андріївська, 1, м. Київ, 04070, Україна,

e-mail: rector@ubs.edu.ua

Боженко В. В.,

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри економічної кібернетики

Сумський державний університет

вул. Р. Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

e-mail: v.roienko@uabs.sumdu.edu.ua

Приховування доходів та ухилення від оподаткування на сьогодні є проблемою світового масштабу. Глобалізація економіки та лібералізація міжнародного руху капіталу виводять тіньові фінансові потоки за рамки окремих країн, надавши їм світового значення. Стаття присвячена дослідженню впливу мінізації економіки на показники економічного розвитку країни. В роботі висунуто гіпотезу про вплив тіньової діяльності на усі стадії процесу виробництва й перерозподілу ресурсів, фінансову стабільність та незалежність країни, обсяг доходів бюджету. У статті проведено порівняльний аналіз динаміки зміни показників економічного розвитку країни та рівня мінізації економіки. В рамках вибору показників економічного розвитку країни обґрунтовано доцільність застосування Маастрихтських критеріїв, як цільових індикаторів розвитку країн-претендентів на вступ до ЄС, до яких належать рівень інфляції, розмір процентної ставки, державного боргу та дефіциту бюджету, курс валют. На основі порівняльного аналізу зроблено висновок про відсутність прямої залежності між рівнем мінізації економіки та обсягом державного боргу, дефіцитом бюджету, курсом гривні по відношенню до долару США та обліковою ставкою. В той же час, підтверджено наявність негативного впливу тіньової економіки на рівень інфляції в країні. З метою підтвердження встановлених залежностей в роботі визначено коефіцієнти множинної регресії, які підтвердили зроблені висновки на рівні статистичної значущості 5%. В роботі доведено негативний вплив тіньових фінансових транзакцій на рівень ВВП країни. Зроблено висновок про доцільність перегляду ключових векторів державної політики протидії мінізації та інструментарію державного регулювання економіки шляхом впливу на найбільш чутливі до зміни рівня мінізації показники економічного розвитку країни. Обґрунтовано, що відповідність вектору державного впливу на економічний розвиток країни реаліям функціонування офіційного та тіньового секторів економіки є рушійною силою, здатною впливати на ефективність та результативність процесів державного управління.

Ключові слова: *національна економіка, макроекономічна стабільність, економічний розвиток, тіньові фінансові транзакції, ВВП, інфляція, державний борг, курс валют, процентна ставка.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2020.1-15

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сукупність невизначеностей та ризиків, що супроводжують діяльність суб'єктів господарювання несуть в собі потенційну небезпеку для макроекономічної стабільності країни. В умовах недосконалості процесів державного регулювання економіки, відсутності спеціально розроблених механізмів врахування мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища при формуванні стратегії фінансового розвитку країни, високого рівня корупції та несистемного підходу до удосконалення середовища функціонування бізнесу, значна частка економічних суб'єктів переходить в тінь. Деструктивні прояви тіньових фінансових транзакцій неминуче призводять до значних втрат обсягів ВВП, правової незахищеності економічних суб'єктів, формування негативного міжнародного іміджу держави, звуження торговельно-економічних відносин підприємств із іноземними партнерами. Усе це

¹Виконано в рамках науково-дослідної теми № 0117U003930 «Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні»

об'єктивно зумовлює необхідність активних дій щодо детінізації національної економіки, спрямованих передусім на подолання і усунення причин та передумов тіньових явищ та процесів.

В даних умовах формування та реалізація політики протидії тінізації економіки трансформуються у стратегічну задачу для державних органів влади на шляху впровадження та реалізації заходів щодо підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання впливу тіньової економіки на показники економічного розвитку країни досліджувались значною кількістю вітчизняних та закордонних вчених протягом багатьох років. Так, У. Мажар, П. Моен, Ф. Шнайдер, Р. Клінгмайр, Г. Яницький та інші визначають тінізацію економіки як одну із головних загроз економічній безпеці країни, фактор економічної нестабільності, зниження інвестиційної активності, тощо.

В цілому, інструментарій детінізації національної економіки в контексті економічного зростання країни досліджувалося науковцями в різних країнах світу, проте наразі не існує уніфікованої методології та інструментарію державного регулювання даних процесів на національному рівні. Виникає необхідність поглибленого дослідження особливостей реалізації тіньових фінансових операцій та пошуку методологічних підходів до аналізу ризиків тінізації доходів на національному рівні. Такий стан речей актуалізує дослідження питань розроблення методологічних засад та методичного інструментарію дослідження впливу тінізації економіки на показники розвитку країни.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є дослідження сили та характеру зв'язку між рівнем тінізації економіки та показниками економічного розвитку національної економіки, що дозволить визначити інструментарій протидії дестабілізуючому впливу тіньових фінансових операцій на розвиток економічних суб'єктів та розробити заходи превенції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день, проблема тіньової економіки, яка функціонує паралельно з офіційною та охоплює близько 80% операцій малого та середнього бізнесу, набуває дедалі більшої актуальності. Незважаючи на те, що функціонування тіньового сектору в різних масштабах притаманне для всіх без виключення країн, в окремих країнах його розмір набуває загрозливого характеру. Так, якщо в розвинених країнах вона становить близько 5-15%, в Україні, за оцінками експертів, її значення перевищує 50%. Як свідчать результати міжнародних досліджень перевищення рівня тіньової економіки понад 40% призводить до нездатності держави виконувати в повній мірі свої функції, а економіки ефективно функціонувати.

Існування тіньового сектору економіки призводить до дисбалансів у системі взаємовідносин «держава – бізнес», «держава – суспільство», «бізнес – суспільство», що в цілому завдає значної шкоди населенню та країні в цілому. Імплементовані рядом країн заходи боротьби з тіньовим сектором економіки як на національному так і на міжнародному рівнях не дають бажаного ефекту, а носять лише точковий характер.

З метою визначення зв'язку між рівнем тінізації економіки та економічним розвитком країни проведемо порівняльний аналіз тенденцій зміни зазначених показників. Аналіз взаємозв'язків між аналізованими показниками проведемо в розрізі Маастрихтських критеріїв, як таких, що висуваються для країн-претендентів на вступ до ЄС, яким є і Україна. До зазначених показників належать рівень інфляції, розмір процентної ставки, державного боргу та дефіциту бюджету, курс валют.

Одним із показників, що визначає характер товарних відносин в країні, її цінову та валютну політики, відображає стабільність її суспільно-політичних та економічних відносин є рівень інфляції. В Україні, на сьогоднішній день, рівень інфляції є одним із найбільш мінливих показників. Як свідчать наведені на рисунку 1 дані, протягом останніх років відбувається поступове скорочення рівня інфляції. Так, якщо у 2015 році її значення перевищувало 43%, то уже за результатами 2019 року воно знаходилося на рівні 4%.

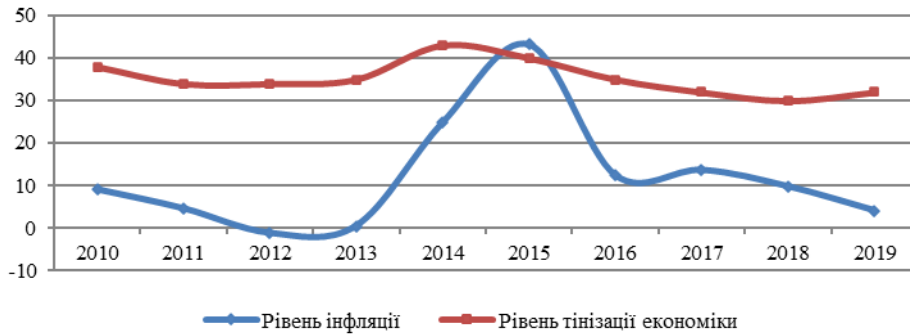

Рисунок 1 – Тенденції зміни рівнів інфляції та тінізації економіки в Україні за період 2010-2019 рр. [4]

Порівняння тенденцій зміни даного показника з рівнем тінізації економіки засвідчує відсутність прямого зв'язку між ними. Так, суттєве зростання частки тіньового сектору економіки, що відбувалося за період 2010-2013 рр., супроводжувалося зниженням рівня інфляції з 13,92% до 0,5%. В той же час, поступове зниження рівня тінізації у 2016-2019 рр. відбувалося за одночасного зниження інфляційних процесів в країні.

Одним із показників, що відображає стабільність функціонування економіки в країні є обсяг державного боргу. В Україні з початком політичної кризи 2014 року відбувається щорічне зростання обсягів державного боргу, що виступає загрозою економічній безпеці країни та її фінансової стабільності. Існування тіньового сектору економіки призводить до недоотримання бюджетом коштів внаслідок заниження обсягів задекларованого прибутку та ухилення від оподаткування. Здійснене на рисунку 2 порівняння тенденцій зміни обсягу державного боргу та рівня тінізації в Україні засвідчило суттєве зростання державного боргу за період з 2013-2019 рр., за одночасного поступового зниження рівня тіньової економіки. Таким чином можна стверджувати про наявність оберненого зв'язку між аналізованими показниками.

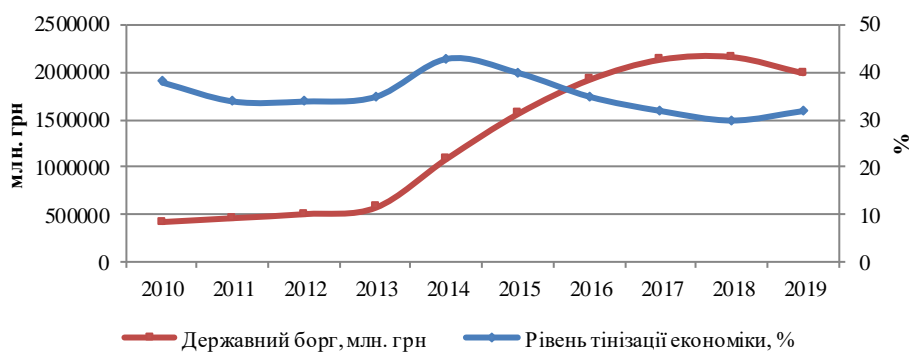

Рисунок 2 – Динаміка зміни обсягу державного боргу та рівня тінізації економіки в Україні [4]

В той же час порівняння динаміки зміни рівня тінізації та обсягів дефіциту бюджету, засвідчують наявність асинхронного зв'язку між ними. Суттєві коливання обсягів дефіциту державного бюджету (2014-2019 рр.) відбуваються за одночасного поступового скорочення рівня тінізації економіки.

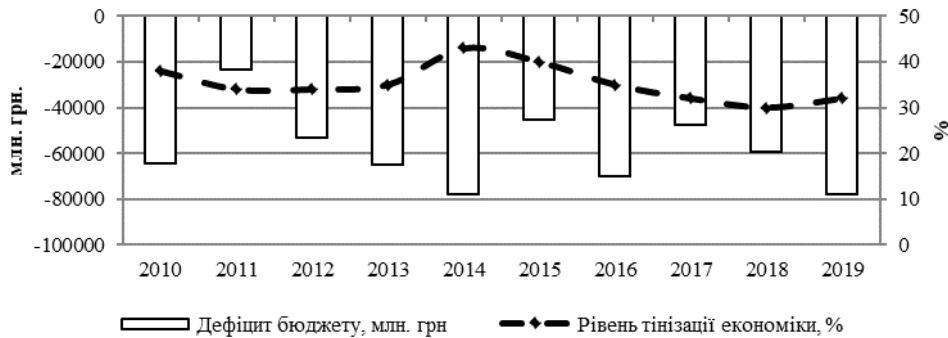

Рисунок 3 – Динаміка зміни обсягу дефіциту бюджету та рівня тінізації економіки в Україні

Значні обсяги державного боргу та дефіциту бюджету негативно позначаються на більшості показників економічного розвитку країни. Досить чутливим до зміни економічної ситуації в країні є курс гривні по відношенню до іноземної валюти. Наведена на рисунку 4 динаміка зміни курсу гривні до долара США, свідчить про суттєве зростання даного показника починаючи з 2014 року. Аналогічно до решти аналізованих показників, відсутня пряма залежність між рівнем тінізації та курсом валют. Зростання курсу національної валюти відбувається за одночасного зниження рівня тінізації.

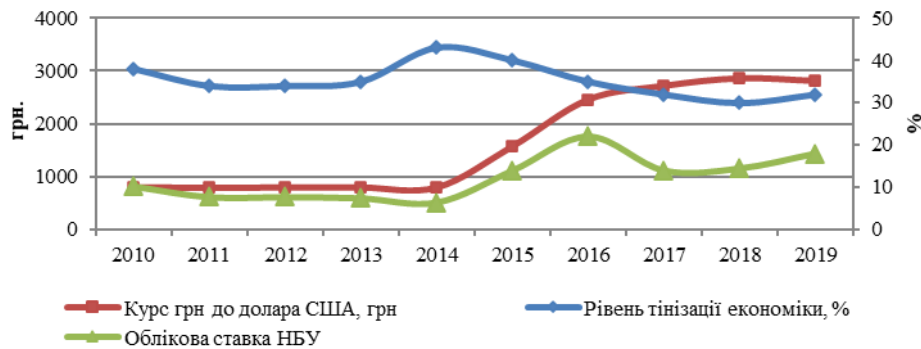

Рисунок 4 – Порівняння динаміки зміни курсу гривні та облікової ставки НБУ з рівнем тінізації економіки в Україні [4]

Індикатором стабільності функціонування банківського сектору країни є облікова ставка НБУ. В період політичної кризи в Україні банківський сектор був одним із найбільш чутливих до зміни макроекономічної ситуації. Банкрутство значної кількості банківських установ супроводжувалося суттєвим зростанням кредитної ставки та неповерненням частини депозитів. Починаючи з 2016 року в Україні відбувається поступове скорочення облікової ставки, що є результатом позитивних суспільно-політичних та економічних трансформацій в країні та підвищення рівня її макроекономічної стабільності. Порівняння динаміки зміни облікової ставки НБУ дозволяють зробити висновки про наявність подібних до курсу валют тенденцій.

Таким чином, можна говорити про відсутність негативного впливу тінізації на більшість аналізованих показників економічного розвитку України.

З метою підтвердження достовірності встановлених залежностей проведемо перевірку гіпотези про наявність зв'язку між визначеними показниками економічного розвитку та рівнем тінізації за допомогою методу множинної регресії. Результати розрахунків підтвердили висновки про відсутність зв'язку між рівнем тінізації економіки та більшістю аналізованих показників. Більшість отриманих результатів не є статистично значущими на жодному із рівнів (5%, 1% та 0,1%). Лише для рівня інфляції встановлено статистично значущий зв'язок із рівнем тінізації. Результати розрахунків наведені в таблиці 1. В цілому за всіма показниками спостерігається відсутність статистично значущого впливу тінізації на зазначені показники.

Таблиця 1 – Множинні коефіцієнти регресії рівня тінізації економіки та показниками економічного розвитку

	Рівень інфляції	Розмір процентної ставки	Обсяг державного боргу	Обсяг дефіциту бюджету	Курс валют
Тінізація економіки	2.117101* (0.9136772)	-0.4780084 (0.4266815)	-71529.32 (61487.23)	821.7787 1457.167	-146.1976* 67.91313
cons	-62.61365 (32.43618)	29.0987 (15.14749)	3816591 (2182840)	29438.55 51730.47	6804.836 2410.964
*p<0.05 ** p<0.01 ***p<0.001. Стандарти помилки в дужках					

Одним із найбільш узагальнюючих індикаторів економічного розвитку країни є ВВП. З метою перевірки достовірності отриманих висновків про відсутність зв'язку між рівнем тінізації економіки та економічним розвитком країни визначимо коефіцієнт кореляції між рівнем тінізації та ВВП за період 2010-2020 рр. За результатами розрахунків підтвердився статистично значущий зв'язок між показниками на рівні 5%. Коефіцієнт кореляції складає -156405.4, константа – 7691967. Таким чином, можна стверджувати про наявність впливу тіньових операцій на загальні показники економічного розвитку України та відсутність даного впливу на окремі індикатори її розвитку.

ВИСНОВКИ

Однією із найбільш глобальних та масштабних загроз національній безпеці більшості країн світу на даний час виступає значний обсяг тіньових фінансових операцій, наслідки яких відчуються в усіх сферах суспільного життя та розвитку країни. Наявність тіньового сектору економіки стримує темпи соціально-економічних реформ та поширюється на всі неекономічні сфери, призводячи до зростання корупції та криміналізації суспільства.

Однією із причин даної ситуації є відсутність ефективного інструментарію детінізації національної економіки який нівелює негативний вплив тіньового сектору на економічних суб'єктів. В цьому контексті важливого значення набуває ідентифікація найбільш чутливих до зміни рівня тінізації секторів та видів економічної діяльності. Проведений аналіз засвідчив наявність впливу тінізації на рівень інфляції в країні та відсутність його зв'язку з рештою аналізованих показників (курс валют, обсяг державного боргу, дефіцит бюджету, облікова ставка НБУ). В той же час, проведений аналіз підтвердив зв'язок тінізації економіки в рівнем ВВП. Встановлені залежності можуть стати основою для визначення ключових векторів державної політики протидії тінізації та інструментарію впливу на найбільш чутливі показники економічного розвитку країни.

SUMMARY

Concealment of income and tax evasion is currently a global problem. The globalization of the economy and the liberalization of the international cash flow take shadow financial flows beyond individual countries, giving

them global significance. The article is devoted to the study of the impact of the shadow economy on the indicators of the economic development of the country. The paper hypothesizes the impact of shadow activities at all stages of the resources' production and redistribution, financial stability, and independence of the country, the budget revenues. The article presents a comparative analysis of the dynamics of indicators of the country's economic development and the level of shadowing of the economy. The choice of indicators of economic development of the country substantiates the feasibility of using the Maastricht criteria as target indicators of development of candidate countries for EU accession, which include inflation, interest rates, public debt, budget deficits, and exchange rates. Based on the comparative analysis, it was concluded that there is no direct relationship between the level of the shadow economy and the amount of public debt, the budget deficit, the hryvnia exchange rate against the US dollar, and the discount rate. At the same time, the negative impact of the shadow economy on inflation in the country was confirmed. In the paper, multiple regression coefficients which confirmed the conclusions made at the level of statistical significance of 5% were determined. The paper proves the negative impact of shadow financial transactions on the level of the country's GDP. It is concluded that it is expedient to revise the existing key vectors of the state policy to combat shadowing and the tools of state regulation of the economy by influencing the most sensitive to changes in the level of shadowing indicators of economic development. It is substantiated that the correspondence of the vector of state influence on the economic development of the country to the realities of the functioning of the official and shadow sectors of the economy is a driving force capable of influencing the efficiency and effectiveness of public administration processes.

Keywords: national economy, macroeconomic stability, economic development, shadow financial transactions, GDP, inflation, public debt, exchange rate, interest rate.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Mazhar U., Meon P. G. Taxing the unobservable: The impact of the shadow economy on inflation and taxation. *CEB Working Paper*. 2012, August. № 12/023.
2. Janicki Hubert P., Wunnava Phanindra A. (2004), *Determinants of foreign direct investment: empirical evidence from EU accession candidates*, Applied Economics, 36. P. 505–509.
3. Schneider F., Klinglmair R. Shadow economies around the world: what do we know? Universität Linz. Working Paper. 2004. No. 0403. P. 1–57.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики в Україні. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2019).
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 01.12.2019).

REFERENCES

1. Mazhar U., Meon P. G. (2012). Taxing the unobservable: The impact of the shadow economy on inflation and taxation. *CEB Working Paper*. 2012, August. №12/023.
2. Janicki Hubert P., Wunnava Phanindra A. (2004), *Determinants of foreign direct investment: empirical evidence from EU accession candidates*, Applied Economics, 36. P. 505–509.
3. Schneider F., Klinglmair R. (2004). Shadow economies around the world: what do we know? Universität Linz. Working Paper. 2004. No. 0403. P. 1–57.
4. Official site of the State Statistics Service in Ukraine. URL: www.ukrstat.gov.ua (Access: 01.03.2020).
5. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://minfin.com.ua/> (Access: 01.02.2020).